

www.csr.ir

حقوق اسلامی

در تقابل با تروریسم بین المللی

کامران هاشمی

برخی کاستی‌ها در این جوامع از جمله ناآشنایی با تعالیم حیات بخش اسلام و عدم تحرک شایسته آنها در صحنه‌های بین المللی به این مشکل دامن زده است. بر این اساس، امید است ارائه این مقاله گامی در جهت شناساندن وجوه صلح دوستانه و ضد خشونت اسلام، بویژه در ارتباط با موضوع تروریسم باشد.

در مقاله حاضر نخست سعی کرده‌ایم با نگاهی اجمالی به تعاریف ارائه شده از تروریسم و مصادیق آن، دیدگاهی کلی از مفهوم آن به دست دهیم، آن‌گاه دیدگاه تعالیم و حقوق اسلامی را در این زمینه بازشناسیم.

در این تحقیق پرسش اساسی آن است که آیا ارتکاب این گونه اعمال از نظر حقوق یا

مقدمه

جهان اسلام به ویژه در سال‌های اخیر با رواج اصطلاحات و تعابیری چون تروریست‌های اسلامی، بنیادگرایان مسلمان، تندروهای اسلامی و تروریسم اسلامی در سطح بین المللی در معرض القای برخی شبهه‌ها و ایجاد جو خصمانه علیه خود بوده است که بارزترین نمونه آن بازتاب تبلیغی بسیار منفی انفجارات ۲۰ شهریور ماه آمریکا بر وجهه مسلمانان است. البته نمی‌توان کتمان کرد که بخشی از مسئولیت این وضع متوجه خود جوامع اسلامی است، چرا که متأسفانه تعداد چشمگیری از اقدامات تروریستی به وسیله یا علیه مسلمانان یا در داخل سرزمین‌های اسلامی انجام می‌شود. از سوی دیگر،

و غرب و نیز تعاریفی را که در برخی اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی آمده است به اجمال مرور خواهیم نمود.

۱- در فرهنگ‌های فارسی

در لغت‌نامه دهخدا آمده است: «ترور مأخوذ از فرانسه و به معنای قتل سیاسی با اسلحه، و تروریست طرفدار خشونت عمل و ایجاد رعب و ترس است.»^(۱)

درفرنگ معین نیز می‌خوانیم: «ترور: ترس زیاد، بیم، هراس، خوف، وحشت و در اصطلاح سیاسی کشتن و از بین بردن مخالفان و ایجاد رعب و وحشت میان مردم. تروریست: عامل ترور، طرفدار ترور، آدم‌کش، آن‌که برای رسیدن به هدف خود کسی را به‌طور غافلگیر بکشد یا ایجاد هراس و وحشت بکند. تروریسم روش کسانی است که آدم‌کشی و تهدید مردم و ایجاد خوف و وحشت را به هر طریقی که باشد برای رسیدن به هدف‌های سیاسی خود از قبیل تغییر حکومت یا در دست گرفتن زمام امور، لازم و مباح می‌دانند.»^(۲)

۲- از دیدگاه اندیشمندان مسلمان

حجة الاسلام عمید زنجانی، پس از اشاره به این‌که امروزه تهدید و ارباب به تروریسم تعبیر می‌شود، آورده است: «تهدید و ارباب را می‌توان چنین تعریف کرد: هر نوع عملی که به منظور اهداف غیر انسانی و در جهت فساد، متضمن به خطر افکندن امنیت و ایجاد زمینه

تعالیم اسلامی قابل قبول است یا مردود. برای پاسخ‌گویی به این پرسش در بخش سوم جنبه‌هایی از تعالیم و احکام اسلامی در ارتباط مستقیم با موضوع تشخیص داده شده است. در میان این عناوین باتوجه به اهمیت مبحث قراردادهای، بخش عمده‌ای به این موضوع اختصاص داده شده است. در این ارتباط موقعیت کشورهای اسلامی و مشخصاً جمهوری اسلامی ایران در پیوستن به معاهدات لازم الاجرای بین‌المللی و نیز مشارکت کشورهای اسلامی در تدوین و تصویب «کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی در مقابله با تروریسم بین‌المللی» نیز مورد توجه قرار گرفته است.

آشنایی با مفهوم و مصادیق تروریسم

همواره پرسش‌هایی در زمینه مفهوم تروریسم مطرح بوده است که پاسخ‌گفتن به آنها به سادگی میسر نیست از جمله این‌که، آیا باید تعریف تروریسم کلی باشد یا موارد و مصادیق را معین کند یا هر دو مقصود را برآورده سازد؟ آیا این تعریف باید محدود به افراد و گروه‌ها باشد یا تروریسم دولتی را نیز شامل گردد؟ آیا اقدامات گروه‌های آزادیبخش را نیز در برگیرد یا نه؟ آیا باید قصد و انگیزه مجرمانه را نیز به عنوان اجزای ضروری تروریسم تلقی کرد یا خیر؟ باتوجه به مشکلات فوق برای دستیابی به یک برداشت کلی از موضوع، برخی تعاریف را که در فرهنگ‌های زبان فارسی یا حقوق ایران موجود است و نظر برخی اندیشمندان مسلمان

تعرض و محدودیت در مورد حقوق مشروع بشری و موجب سلب آرامش شود... مهم‌ترین عنصر در تعریف تهدید و ارعاب (تروریسم)، همان سلب امنیت است که آن را تاحد بزرگ‌ترین جنایت برای بشریت خطرناک می‌سازد. نکته

دیگر، مقاصد غیر انسانی و ضد بشری است که معمولاً عاملین تهدید و ارعاب را به انجام جنایاتی بر علیه بشریت وامی‌دارد.^(۳)

فهمی هویدی یکی از روزنامه‌نگاران عرب نیز می‌گوید: اصولاً واژه ارهاب در فرهنگ اسلامی ما جایی ندارد و تنها در چند دهه اخیر است که بدان راه یافته است. آنچه در قرآن کریم و سنت شریف نبوی آمده واژه ترهیب است که منظور از آن مشخص کردن دو حالت ترساندن و هراساندن است... البته بعضی از اوقات ترساندن لازم است و منظور همان نوعی است که قرآن کریم نیز از آن سخن گفته است. پروردگار می‌فرماید: «وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ...»^(۴)

۳- در فقه شیعه و قوانین جمهوری اسلامی

ایران

محرابه و افساد فی الارض در حقوق جزای کشورمان مأخوذ از کتب فقه است. در کتب فقهی در باب حدود، عنوان محاربه و افساد فی الارض آورده شده است. قرآن کریم در آیه‌های ۳۳ و ۳۴ سوره مائده به جرم محاربه و کیفر آن اشاره می‌کند. حرب عبارت است از موجب خوف شدن یا ایجاد خوف و از بین بردن امنیت به قصد براندازی حکومت اسلامی و

- فساد روی زمین.
- مرحوم محقق حلی در شرایع، ذیل عنوان محارب آورده است «محارب هر آن کسی است که برهنه کند حربه را به جهت ترسانیدن مردم، چه در بیابان و چه در دریا، در شب یا روز، در شهر یا غیر آن».^(۶)
- امام خمینی (ره) در تحریرالوسیله در بیان حد محارب آورده‌اند «محارب هر آن کس است که شمشیرش را برهنه کند یا آن را تجهیز نماید تا مردم را بترساند و می‌خواهد در زمین افساد نماید، در خشکی باشد یا در دریا، در شهر باشد یا در غیر آن، شب باشد یا روز».^(۷)
- در حقوق ایران هیچ اشاره‌ای به تروریسم نشده است. لکن واژه محاربه که در قوانین جزایی ایران دارای عنوان مجرمانه و پس از پیروزی انقلاب اسلامی با تصویب مواد الحاقی به قانون حدود و قصاص مصوب سال ۱۳۶۱ در متون قانونی راه یافته و با تغییر بعدی قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۰ مواد ۱۸۳ تا ۱۹۶ این قانون به تعریف، طرق اثبات و مجازات آن پرداخته است. مواد ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ به تعریف قانونی محارب پرداخته و به‌طور کلی عنوان می‌نماید «محارب عبارت از کسی است که ایجاد رعب و هراس و سلب آزادی و امنیت مردم از طریق دست بردن به اسلحه نموده باشد».^(۸) همچنین «سارق مسلح و قطاع الطريق که با اسلحه امنیت مردم یا جاده‌ها را برهم بزند و رعب و وحشت ایجاد کند و در نهایت افرادی
- که طرح براندازی حکومت اسلامی را بریزند...».^(۹)
- مصادیق قانونی که بامفهوم ترور نوعی نزدیکی دارند عبارت‌اند از:
- ۱- قتل در موارد خاص؛
 - ۲- راهزنی اعم از زمینی، دریایی یا هوایی؛
 - ۳- حمل سلاح و برخی جرایم مسلحانه؛
 - ۴- محاربه و افساد فی الارض؛
 - ۵- سوء قصد؛
 - ۶- تهدید؛
 - ۷- اختلال در نظم و امنیت و آسایش عمومی؛
 - ۸- آدم‌ربایی؛
 - ۹- جرایم مربوط به انتخابات؛
 - ۱۰- ترور در قالب معاونت مجرمانه.^(۱۰)
- آقای زندی نماینده مدعی‌العموم در دادگاه ضاربین آقای حجاریان که در تاریخ ۶ اردیبهشت ماه ۱۳۷۹ برگزار شد، ترور را از جرایم اختلال در نظم عمومی عنوان نمود و افزود: «ترور استعمال عمدی وسایل وحشتناک و خطرناک به منظور ایجاد ترس و وحشت جهت وصول به هدف‌ها و مقاصد خاص است». ایشان گفتند: در بحث ترور، مجرمان تروریست در دنیا قابل استرداد هستند ولی مجرمان سیاسی معمولاً مورد استرداد قرار نمی‌گیرند و حتی از یک سری مزایای سیاسی نیز برخوردار می‌شوند ولی جرایمی که موجب ایجاد وحشت در بین مردم شود جرم سیاسی نیست.^(۱۱)

۴- در سایر منابع حقوقی کشورهای اسلامی طبق قرارداد عربی مبارزه با تروریسم:

«تروریسم عبارت است از هر گونه عمل خشونت‌آمیز یا تهدید به آن با هر انگیزه یا قصد که به منظور اجرای طرح بزهکارانه فردی یا گروهی با هدف ایجاد رعب بین مردم یا ترساندن آنان یا اذیت یا به خطر انداختن جان یا آزادی یا امنیتشان، یا آسیب رساندن به محیط زیست یا یکی از تأسیسات یا اموال عمومی یا خصوصی یا اشغال یا تصرف آنها یا به خطر انداختن یکی از درآمدهای ملی انجام گیرد.»^(۱۲)

کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی در مقابله با تروریسم بین‌المللی نیز اعلام داشته است: «تروریسم شامل هر گونه عمل خشونت‌آمیز یا تهدیدکننده است که صرف‌نظر از مقاصد یا انگیزه مرتکبین آن، به منظور اجرای یک طرح جنایتکارانه فردی یا گروهی و با هدف ایجاد رعب بین مردم یا تهدید آنان به وارد آوردن صدمه به آنان و به خطر انداختن زندگی، حیثیت، آزادی، امنیت یا حقوق آنان، یا تهدید به صدمه زدن به محیط‌زیست یا هرگونه تسهیلات یا اموال عمومی یا خصوصی به منظور به مخاطره انداختن یا اشغال یا تصرف آنها و به خطر انداختن یکی از منابع ملی یا تأسیسات بین‌المللی، یا تهدید کردن ثبات، تمامیت ارضی، وحدت سیاسی یا حاکمیت کشورهای مستقل انجام گیرد.»^(۱۳)

۵- در اسناد بین‌المللی و با توجه به نظر حقوق دانان غربی

طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل در خصوص «مجموعه مقررات در مورد جنایات بر ضد صلح و امنیت بشری» مقرر می‌دارد، هر کس به عنوان عامل یا نماینده یک دولت مرتکب یکی از اعمال مشروح زیر گردد یا دستور ارتکاب آن را بدهد، پس از ثبوت مجرمیت، (به...) محکوم خواهد شد: عهده دار شدن، سازمان دادن، کمک کردن، تأمین مالی، ترغیب یا نادیده گرفتن ارتکاب اعمالی علیه کشور دیگر با هدف از بین بردن اشخاص یا اموال، به طوری که در نتیجه اعمال مزبور جوّ وحشت‌میان شخصیت‌های مملکتی، گروه‌ها یا عامه مردم ایجاد شود.^(۱۴)

قاضی شریف بسیونی^(۱۵) نیز در همین رابطه می‌نویسد «رفتار اجبار آفرین فردی یا دستجمعی با به کارگیری استراتژی‌های خشونت همراه با ترور که یک عنصر بین‌المللی را در برگیرد یا علیه یک هدف تحت حمایت بین‌المللی باشد و منظور از ارتکاب آن نیز ایجاد یک نتیجه قدرت طلبانه باشد. چنین رفتاری در موارد زیر در برگیرنده یک عنصر بین‌المللی است:

- ۱- مرتکب و قربانی شهروندان دولت‌های مختلفی باشند یا
 - ۲- این رفتار کلاً یا جزئاً در بیش از یک کشور انجام شود.
- اهداف تحت حمایت بین‌المللی عبارت‌اند از:

۱- غیر نظامیان بی گناه،

۲- دیپلمات‌های دارای استوارنامهٔ مورد قبول و

کارمندان سازمان‌های بین‌المللی که در داخل

حوزهٔ فعالیت خود عمل کنند،

۳- هوانوردی غیر نظامی بین‌المللی،

۴- پست و دیگر وسایل ارتباط بین‌المللی،

۵- اعضای نیروهای مسلح که درگیر جنگ

نیستند.

نتیجهٔ قدرت طلبانه نیز نتیجه‌ای است که

هدف آن تغییر یا حفظ ساخت‌ها یا خط‌مشی‌های

فعال سیاسی، اجتماعی یا اقتصادی یک دولت

یا یک سرزمین مشخص از طریق استراتژی‌های

اجبار آفرین باشد».^(۱۶)

اشلاگهک نیز با اشاره به این که تاکنون قریب

صد تعریف از تروریسم ارائه شده ولی هنوز

توافقی برسریک تعریف مشخص وجود ندارد،

سعی کرده است عناصر مشترک در میان همهٔ

تعاریف را بیان دارد. به اعتقاد وی این عناصر از

این قرارند: نخست تروریسم، مشتمل بر کاربرد

خشونت یا تهدید به خشونت است. دوم، خشونت

تروریسم غیرقابل پیش‌بینی است. سوم، قربانیان

تروریسم غالباً ارزش نمادین دارند. چهارم،

تروریسم در پی تبلیغات جنگ روانی و نشر

ایده‌ای خاص است. پنجم، تروریست‌ها دارای

اهداف سیاسی هستند که غالباً می‌تواند متنوع

باشد، ششم، تروریسم مسئلهٔ بسیار پیچیده‌ای

است.^(۱۷)

باتوجه به نظرات فوق می‌توان عناصر

مشترک در تعاریف مختلف از مفهوم تروریسم

بین‌المللی را به شرح ذیل برشمرد:

۱- رفتار خشونت بار توأم با ارعاب و ایجاد

ترس و ناامنی،

۲- دارا بودن هدف و انگیزه سیاسی،

۳- دارا بودن یک عنصر بین‌المللی.

بدین ترتیب باتوجه به سه عنصر مشترک

بالا، اگر عمل قهرآمیزی برای تحصیل یک هدف

شخصی اعمال گردد یک جرم عادی عمومی

محسوب می‌شود، هر یک از این دو نوع جرم

می‌تواند داخلی یا بین‌المللی باشد. اگر عمل

مجرمانه نظم عمومی و اجتماعی و سیاسی را

مختل کند مربوط به حقوق داخلی است و اگر

دارای یک عنصر بین‌المللی باشد، مربوط به

حقوق جزای بین‌الملل است.

مقصود از تروریسم بین‌المللی و عنصر

بین‌المللی نوعی از تروریسم است که محدود

به سرزمین یک دولت نمی‌شود و یک عنصر

قضایی بین‌المللی در آن وارد می‌شود. اما برای

این که «عنصر بین‌المللی» بتواند برای بحث ما و

در چارچوب حقوق اسلامی کاربرد بهتری

داشته باشد ناچار هستیم از آن تفسیر موسعی

داشته باشیم. در واقع ممکن است برخی اقدامات

تروریستی به خشونت در داخل مرزهای یک

کشور محدود شود، اما تجلی برخورد میان دو

قوم یا پیروان دو مذهب مختلف باشد مانند

حملات جدایی طلبان باسک یا بمب گذاری در

ماشین‌ها به وسیلهٔ مسیحیان یا مسلمانان بر ضد

یکدیگر در بیروت. در این گونه موارد نیز اگر چه

این گروه‌ها در یک کشور به فعالیت‌های

۹- هواپیماربابی و به‌طور کلی سایر انواع راهزنی و همچنین تصرف وسایل نقلیه زمینی، دریایی و هوایی و تهدید مسافری آنها؛
۱۰- ایجاد ناامنی و اختلال در نظم و امنیت و آسایش عمومی؛

۱۱- مساعدت به اعمال تروریستی اعم از مساعدت مالی به تروریست‌ها، یا تأمین وسایل تروریستی، یا حمل و نقل و انبار نمودن آنها و...؛
۱۲- تخریب یا تهدید به تخریب اموال شخصی و عمومی و محیط زیست؛
۱۳- ایجاد اختلال در فعالیت‌های روزمره اقتصادی و اجتماعی.

۱- مبحث معاهدات (قراردادها)

۱-۱- اجمالی در خصوص اعتبار معاهدات بین‌المللی از دیدگاه اسلام

اسلام با الزامی کردن وفاداری به پیمان‌ها (معاهدات) و قراردادها (عقود)، اطراف ذریبط به آنها را در برابر خدا مسئول دانسته و آن پیمان‌ها را عهدالله نامیده است: «وقتی با خدا عهد کردید به عهدتان وفا کنید.»^(۱۸)

برخی دیگر از آیات کلام الله مجید در ذکر اهمیت وفای به عهد را می‌توان به شرح ذیل بر شمرد: سوره‌های مائده آیه ۱، بقره آیات ۱۷۷، ۱۰۰، ۸۰، ۲۷؛ آل عمران آیات ۷۵ و ۷۶؛ مائده آیات ۷ و ۱۲؛ انفال آیه ۴۲؛ توبه آیات ۱۱، ۷، ۴؛ رد آیات ۲۰ و ۲۵؛ نحل آیات ۹۴ و ۹۵؛ مؤمنون آیه ۸؛ احزاب آیات ۱۵، ۷ و ۲۳؛ معارج آیه ۳۲.^(۱۹) عقود و قراردادها در فقه نیز به دو شعبه

تروریستی بر ضد یکدیگر می‌پردازند ولی خودشان را ملت‌های جداگانه می‌دانند. به همین دلیل در اینجا نیز عنصر بین‌المللی وجود دارد.

دیدگاه حقوق و تعالیم اسلامی درباره تروریسم بین‌المللی

باتوجه به مفهوم و مصادیقی که از تروریسم بین‌المللی به دست آمد آیا اسلام اجازه می‌دهد یک فرد مسلمان به اقدام تروریستی مبادرت ورزد یا نه؟ با توجه به آنچه در بخش قبل حاصل می‌شود، مصادیق تروریسم بین‌المللی را که ممکن است از سوی یک مسلمان بر ضد یک فرد یا جامعه غیر مسلمان، در داخل دارالاسلام (قلمرو حاکمیت کشورهای اسلامی) یا خارج از آن، و با اهداف سیاسی، نظامی، تبلیغی و عقیدتی صورت گیرد می‌توان به شرح ذیل بر شمرد:

- ۱- سوء قصد؛
- ۲- تهدید جان افرادی گناه و تهدیدهای دیگر؛
- ۳- ایجاد رعب و ترس؛
- ۴- آدم ربایی؛
- ۵- گروگان‌گیری؛
- ۶- رفتار خشونت بار توأم با ارعاب و ایجاد ترس؛
- ۷- اقدام مسلحانه‌ای که امکان آسیب رساندن به غیر نظامیان یا افرادی بی‌گناه را داشته باشد؛
- ۸- تعدی به جان و مال و حیثیت مأمورین دیپلماتیک؛

داخلی و بین‌المللی قابل تقسیم است و

قراردادهای بین‌المللی در حقوق اسلام به‌طور کلی پذیرفته شده است. در این تقسیم‌بندی، ماهیت عقود و قراردادها در هر دو بخش یکسان است و تفاوتی بین آنها وجود ندارد و به همین لحاظ این تقسیم‌بندی دارای جنبهٔ شکلی است و صرفاً به دلیل تفاوت تابعیت طرفین قرارداد انجام می‌گیرد و بر هر دو مورد قواعد عمومی قراردادها اعمال می‌شود.

بدین ترتیب آیاتی را که قرآن در زمینهٔ معاهدات آورده است هر نوع قرارداد بین‌المللی را که مفاد مشروع داشته باشد شامل می‌شود. ضمناً اسلام هر نوع قرارداد بین‌المللی را که متضمن حفظ و حراست از ارزش‌های انسانی و اقامهٔ حق و عدل باشد تأیید می‌کند و بر آن تأکید می‌ورزد. از سوی دیگر، به‌طور کلی می‌توان گفت که همواره مسلمانان طبق روال عادی به قواعد عرفی پای بند بوده و جز در مواردی که نهی شرعی در میان خود را به پیروی از قواعد و التزامات عرفی متعهد می‌دانسته‌اند.^(۲۰) به‌ویژه که در چندین مورد قرآن خود همکاری میان ملت‌ها را تشویق می‌نماید:

- و در اختلاف زبان‌ها و رنگ‌های شما برای دانشمندان نشانه‌هایی آشکار است.^(۲۱)

- و ما تو را ای پیامبر جز رحمتی برای جهانیان نفرستادیم.^(۲۲)

برخی دیگر از آیات قرآن مجید که می‌تواند در زمینهٔ لزوم وفای به عهد نسبت به ملت‌هایی که مسلمین با آنها پیمان بسته‌اند مورد استناد

قرار گیرند به شرح ذیل است:

- برائت از مشرکین شامل آنها نمی‌شود که با شما پیمان بسته و قراردادشان را نقض نکرده‌اند و به هیچ‌کدام از دشمنان شما کمک ننموده‌اند. با آنان تا پایان قراردادشان طبق تعهداتی که سپرده‌اید عمل نمایید که خداوند پرهیزکاران را دوست می‌دارد.^(۲۳)

- مگر آنها که با شما پیمان بسته‌اند در کنار مسجد الحرام تا آنجا که به پیمان‌شان وفا دارند شما نیز در انجام تعهدات خود استقامت بورزید که خداوند پرهیزکاران را دوست می‌دارد.^(۲۴)

۱-۲- معاهدات بین‌المللی مقابله با تروریسم و موقعیت کشورهای اسلامی در قبال آنها

اسناد بین‌المللی در مورد تروریسم مشتمل بر ۱۲ مورد کنوانسیون یا پروتکل بین‌المللی است که در گزارش‌های سالانهٔ دبیرکل سازمان ملل مورد اشاره قرار گرفته^(۲۵) و دبیرکل خواستار الحاق کشورها به آنها بوده است.^(۲۶)

تا این زمان ۱۱ معاهده از ۱۲ مورد مذکور لازم‌الاجرا شده است و سازمان ملل متحد تدوین کنوانسیون‌های ضد تروریستی جدیدی را نیز در برنامه دارد. آنچه در بیشتر این معاهدات مشترک می‌باشد آن است که دولت‌هایی که به آنها ملحق شده‌اند می‌بایست دادگاه‌های جنایی برای متخلفین تشکیل دهند. همچنین عمدهٔ کنوانسیون‌ها، دولت‌های عضو را ملزم می‌نمایند تا مجرمین را به دولت متبوع آنها تسلیم کنند یا این که مورد را به نهادهای قانونی ارجاع دهند. از این گذشته، دولت‌ها ملزمند در مقابله با

جرایمی که مورد توجه کنوانسیون قرار گرفته به یکدیگر مساعدت نمایند.

با بررسی جداول ضمیمه گزارش دبیرکل به پنجاه و چهارمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل^(۲۷) موقعیت کشورهای اسلامی از جهت الحاق به این معاهدات در مقایسه با سایر کشورها مشخص می شود:

- برخی کشورهایی که کلیه کنوانسیون‌های بین‌المللی را امضا نموده یا به آنها ملحق شده‌اند عبارت‌اند از:

آمریکا، استرالیا، کانادا، انگلستان، اتریش، آلمان، دانمارک، یونان، هلند، نروژ، اسپانیا، سوئد، سوئیس، بلژیک، شیلی، مکزیک، آرژانتین، مجارستان، بلغارستان، ترکیه، اسرائیل و روسیه که در این میان، فقط ترکیه جزو کشورهای اسلامی محسوب می شود.

- در میان کشورهای اسلامی کشورهای ترکیه با ۱۱ مورد، تونس با ۱۰ مورد، و اردن، لبنان و مصر هر کدام با ۹ مورد امضا یا الحاق بیشترین مشارکت را از جهت عضویت در کنوانسیون‌های بین‌المللی ناظر بر تروریسم داشته‌اند. در مقابل، آذربایجان، قرقیزستان و موزامبیک با هیچ مورد و بنین و سومالی هر کدام با یک مورد امضا یا الحاق کمترین مشارکت را از این جهت داشته‌اند. ضمناً جز تعداد محدودی از کشورهای اسلامی همگی عضویت سه کنوانسیون مربوط به امنیت هواپیمایی را پذیرفته‌اند.

ایران نیز قبل از انقلاب اسلامی به چهار

معاهده بین‌المللی بر علیه تروریسم پیوسته است. سه مورد مربوط به اقدام غیرقانونی علیه امنیت هواپیماها و آخرین کنوانسیون پیشگیری و مجازات جنایات علیه اشخاص مورد حمایت بین‌المللی از جمله دیپلمات‌هاست.

گفتنی است معاهدات لازم الاجرای بین‌المللی در خصوص تروریسم و در واقع تعهدات کشورهای اسلامی در این زمینه منحصر به ۱۲ مورد معاهده فوق نیست و به اسناد دیگری نیز در این زمینه می توان استناد کرد. برای نمونه، برخی معاهدات ویژه دوجانبه، معاهده ۱۹۶۱ وین در مورد روابط دیپلماتیک، معاهده ۱۹۶۳ وین در مورد روابط کنسولی، یا کنوانسیون چهارم ژنو مربوط به حفاظت از افراد غیر نظامی در زمان جنگ^(۲۸) از این جمله‌اند. اگر چه موضوع کنوانسیون چهارم ژنو بسیار وسیع‌تر از تروریسم است، اما ماده ۲۳ آن مشخصاً هرگونه اعمال تروریستی را ممنوع اعلام نموده است.

علاوه بر اینها در حال حاضر بسیاری از معاهدات دوجانبه و تعداد زیادی قطعنامه‌های مصوب مجمع عمومی و شورای امنیت در مورد تروریسم بین‌المللی وجود دارند که لازم الاجرا می‌باشند، از جمله سه قطعنامه مهم شورای امنیت علیه لیبی در قضیه لاکربی به شماره‌های ۷۳۱ (۲۱ ژانویه ۱۹۹۲)، ۷۴۸ (۳۱ مارس ۱۹۹۲) و ۸۸۳ (۱۱ نوامبر ۱۹۹۳) و قطعنامه‌های اخیرالصدور ۱۳۶۸ و ۱۳۷۳.

۳-۱- کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی برای مقابله با تروریسم بین‌المللی

از اجلاس ششم سران سازمان کنفرانس اسلامی در داکا (آذر ۱۳۷۰) موضوع تروریسم و ضرورت مقابله با آن در دستور کار سازمان کنفرانس اسلامی قرار گرفت. برای نخستین بار در اجلاس مذکور به پیشنهاد کشورهای شمال آفریقا قطعنامه‌ای در محکومیت تروریسم به تصویب رسید که در آن آمده بود «تحركاتی که برخلاف احکام دین مبین اسلام علیه کشورها صورت می‌گیرد باید متوقف شود. همچنین بر اهمیت هماهنگی میان کشورهای عضو برای کنترل پدیده تروریسم و افراط‌گرایی تأکید می‌کند.»

در تداوم این مصوبات «کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی در مقابله با تروریسم بین‌المللی» تدوین شد و در تیرماه ۱۳۷۸ به تصویب اجلاس وزاری خارجه آن سازمان در بورکینافاسو رسید. انتظار می‌رود به زودی بسیاری از کشورهای اسلامی به کنوانسیون مذکور ملحق شوند. در جمهوری اسلامی ایران با پیگیری‌های وزارت امور خارجه موضوع عضویت در این کنوانسیون مورد توجه جدی هیئت دولت و مجلس شورای اسلامی قرار گرفته است.

این کنوانسیون شامل یک مقدمه و ۵ فصل، در ۴۲ ماده تدوین شده و دارای فرازهای ذیل است.

اصول مشترک اسلامی: در مقدمه با تأکید بر پایبندی دولت‌های عضو به منشور سازمان کنفرانس اسلامی، اهداف و اصول آن برای ایجاد جو تقویت همکاری و تفاهم بین دولت‌های اسلامی و همچنین با توجه به اصول حقوق بین‌الملل و منشور ملل متحد و قطعنامه‌های سازمان ملل در رابطه با امحای تروریسم و همچنین با تأکید بر حق ملت‌ها در مبارزه با اشغال بیگانه و اشکال مختلف تجاوز، از جمله مبارزه مسلحانه برای آزادسازی سرزمین‌ها و دستیابی به حق تعیین سرنوشت و استقلال، کلیه اشکال خشونت و تروریسم مردود شناخته و بر این نکته تأکید شده است که تروریسم به عنوان نقض فاحش حقوق بشر بخصوص حق حیات، و مانعی در راه توسعه اجتماعی-اقتصادی، به هیچ وجه قابل توجیه نیست.

تعریف تروریسم: در ماده یک این پیش‌نویس آمده است که تروریسم هر اقدام خشونت‌آمیز یا تهدید به آن است که صرف‌نظر از مقاصد مرتکبین آن به منظور ارباب مردم یا تهدید آنان صورت گیرد و موجب به خطر انداختن جان یا امنیت آنان یا آسیب رسیدن به محیط زیست یا به یکی از تأسیسات یا اموال خصوصی یا عمومی گردد.

جرم تروریستی: هر اقدامی که به منظور اجرا و انجام یک عمل تروریستی در هر یک از دولت‌های عضو صورت گیرد و طبق قوانین

داخلی آنها قابل مجازات باشد جرم تروریستی تلقی می‌شود. به علاوه جرایم مندرج در یازده کنوانسیون لازم‌الاجرای بین‌المللی ضد تروریستی و همچنین مقررات مربوط به دزدی دریایی در کنوانسیون حقوق دریاها جرم تروریستی است، مگر مواردی که در قوانین دولت‌های عضو مستثنی شده، یا هنوز به تصویب نرسیده باشد.

مبنای اسلامی همکاری برای مبارزه با تروریسم: در این قسمت به دو دسته اقدامات اشاره شده است، یکی تدابیر جلوگیری از تروریسم و مبارزه با آن و دیگری اقدامات پیشگیرانه.

ارزش نفس: اهمیت ارزش نفس و حیات انسان‌ها در مذهب اسلام بر کسی پوشیده نیست. برخی از آیات قرآن در این زمینه به شرح ذیل است:

- و ما تحقیقاً فرزندان آدم را تکریم نمودیم. (۳۰)

- هر کس نفسی را بدون قصاص یا بی‌آن‌که فتنه و فساد در زمین کرده باشد، بکشد چنان باشد که همه مردم راکشته و هر که نفسی را حیات بخشد مثل آن است که تمام مردم را حیات بخشیده است. (۳۱)

مکانیزم‌های انجام همکاری‌ها: در این قسمت نحوه و ترتیبات امور مربوط به استرداد، نیابت قضایی و حمایت از شهود و کارشناسان، مشخص و بیان شده است.

۲- حقوق بشر، حقوق جنگ (۲۹) و مسئله مبارزات آزادیبخش

۲-۱- مسئله رعایت حقوق بشر

تروریسم بزرگ‌ترین مانع جهان شمولی حقوق بشر شناخته شده است. در قطعنامه‌هایی که همه‌ساله تحت عنوان «حقوق بشر و تروریسم» به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد می‌رسد با تأکید بر حق حیات، به قربانی شدن افراد بیگناه توسط تروریست‌ها اشاره می‌شود.

این اسناد همچنین تهدید آزادی‌های اساسی، از جمله تهدید جوامع مدنی و سایر استانداردهای

آزادی عقیده و روش تبلیغ و دعوت به اسلام: یک فرد مسلمان نمی‌تواند اقدام به ترور را وسیله‌ای برای تبلیغ یا دعوت به اسلام بداند. دعوت به پذیرش اسلام می‌بایست با ایقان، زبان خوش و عقیده آزاد انجام گیرد:

- ای رسول، خلق را به حکمت و برهان و موعظه نیکو به راه خدا دعوت، و با بهترین

بودند از بیت المال بهره می بردند و حضرت با آنها مواجهه علمی و کلامی می کرد.^(۴۰)

- حق برخورداری از امنیت: اسلام امنیت را یکی از اصول زندگانی و عنصری اجتناب ناپذیر در زندگی جمعی و بهره وری از مزایا و مواهب حیات و نیز زمینه ساز تکامل و ارتقای بشر تلقی کرده و از آن به عنوان یکی از مقدس ترین آرمان های بشری و الهی یاد نموده است. بی شک امنیت حالتی نیست که با فعالیت فردی و یک جانبه تحقق پذیرد، بلکه در این راه تشریک مساعی افراد ملت برای برقراری امنیت ملی و مشارکت و همکاری ملت ها در تأمین امنیت جهانی ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

اسلام عواملی که امنیت را به نوعی به مخاطره افکند محکوم کرده و به طور مؤکد آنها را تحریم و انسان ها را از ارتکاب به آنها منع نموده است و به این ترتیب با ریشه کن کردن عوامل ضد امنیت به این ارزش والای انسانی دوام بخشیده است. می توان عمده ترین عوامل و زمینه هایی که امنیت ملی و بین المللی را دچار مخاطره می کند در چند عامل زیر خلاصه کرد: ظلم، تعدی، اجبار، تهدید و ارباب. اسلام هر چهار عمل فوق را تحریم و به شدت از آنها نهی کرده و به صورتی حقوقی از آنها به عنوان جرایم قابل تعقیب و مجازات یاد کرده است. ممنوع بودن تن دادن به ظلم، تجاوز، تهدید و ارباب خود فریضة دیگری است که در قلمرو وسیعی زمینه به مخاطره افتادن امنیت را منتفی

شیوه با اهل جدل مناظره کن...^(۳۳)

- و (ای رسول) اگر خدای تو در مشیت ازلی می خواست، اهل زمین همه یکسره ایمان می آوردند. (چون نخواستیم) تو کی توانی به جبر و اکراه همه را مؤمن گردانی؟^(۳۴)

- دین من مراست و دین شما شما را.^(۳۵)

- و بگو دین حق همان است که از جانب پروردگار شما آمد. پس هر که خواهد ایمان آورد و هر که خواهد کافر شود...^(۳۶)

- پس آیا مگر فرستادگان را جز رساندن پیامی روشنگرانه و وظیفه ای هست.^(۳۷)

- بر پیامبر جز رساندن پیام و وظیفه ای نیست.^(۳۸)
در مورد آزادی مذهبی و احترام به عقاید

دیگران می بایست به احترام خاصی اشاره کرد که اسلام برای اهل کتاب قائل است:

- با اهل کتاب جز به نیکوترین طریق بحث مکن، مگر با ستمکاران آنها، و با اهل کتاب بگویند که ما به کتاب آسمانی قرآن که برمانازل شده است و کتب آسمانی شما به همه ایمان آورده ایم و خدای ما و شما یکی است و ما تسلیم و مطیع فرمان اویم.^(۳۹)

سیره عملی اولیای دین به ویژه پیامبر اسلام (ص) و حضرت علی (ع) مشحون از صحنه هایی است که در هر وضعیتی، اعم از صلح یا جنگ، دقیقاً معیارهای انسانی و اخلاقی را رعایت بلکه تعلیم می فرمودند. نمونه بارز این مطلب برخورد علی (ع) با خوارج بود که تا زمانی که در برابر امام دست به اسلحه نبرده

می‌سازد.^(۴۱)

۲-۲- حقوق مخاصمات (حقوق بین الملل بشر دوستانه)

جدی به دنبال دارد. شر را (نه باشر) بلکه با چیزی که بهتر از آن (حسن) است یعنی با بخشش و گذشت دفع کن.^(۴۵)

ارزش صلح: در فرهنگ و فقه اسلامی دو واژه «سلام» و «صلح» از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند.^(۴۲) حتی در زمان جنگ اگر دشمن کوچک‌ترین تمایلی به صلح نشان داد مسلمانان باید به آن پاسخ مثبت دهند. حتی اگر بترسند طرف دیگر آنها را به بازی گرفته باشد باز باید هر امکانی از صلح امن را پیگیر باشند: - اگر به صلح مایل باشند تو نیز از در صلح وارد شو و بر خدا توکل کن که او شنوای داناست و

اگر بخواهند فریبت دهند خدا برای تو کافی است، اوست که با نصرت خود و یاری مؤمنان تو را تأیید می‌کند.^(۴۳)

در بیش از ۱۰۰ آیه از قرآن کریم واژه سلام و مشتقات آن آمده است، حال آن‌که واژه جنگ و مشتقاتش را تنها در شش آیه می‌بینیم: آیه ۲۷۹ سوره بقره، آیه ۳۳ سوره مائده، آیه ۵۷ سوره انفال، آیه ۱۰۷ سوره توبه و آیه ۴ سوره محمد.^(۴۴)

اصل رعایت عدالت: ابوالکلام آزاد در تفسیر خود می‌گوید: قرآن سعی دارد روح صراحت در گفتار و کردار را که هیچ سازشی با عدم صداقت و بی‌عدالتی نه در میان افراد و نه در میان گروه‌های ملل ندارد تلقین کند. نقض قول تحت هیچ شرایطی پذیرفته نیست. نقض ایمان با خدا جرم و گناه است و انجام آن مجازات

- آنهایی که مرتکب اعمال شریانه شده‌اند مجازات آن اعمال، اعمالی است مشابه آنها.^(۴۷) - و هرگاه خواستید کیفر بدهید همسان با آزاری که خود دیده‌اید کیفر دهید و اگر بردباری کنید البته این برای بردباران نیکوتر است.^(۴۸) - و انتقام بدی به مانند آن است و باز اگر کسی عفو کرده و بین خود و خصم خود را به عفو اصلاح نمود اجر او با خداست.^(۴۹) - کین توزی نسبت به مردمی نباید هرگز شمارا به بیدادگری برانگیزد.^(۵۰)

بدین ترتیب نباید کینه‌ها و عداوت‌های قلبی نسبت به گروهی، مانع از اجرای عدالت و موجب تجاوز به حقوق انسان‌ها گردد، زیرا رعایت اصل عدالت از همه اینها بالاتر است. این اصل در حمایت از افراد در زمان جنگ در حقوق اسلامی نقش بسیار مؤثری دارد.^(۵۱)

قدرت جنگی دشمن، هم‌آشکاروهم تعیین کننده است.)

مسلمانان در جنگ‌ها مجاز نیستند که هر زمان بخواهند با دشمن بجنگند و با هر وسیله ممکن دشمن را از پای در آورند، هر چند که اقدامات دشمن خلاف کرامت انسانی و اخلاق بشر باشد. بلکه صرفاً در حالات و شرایط خاص، آن‌هم با رعایت موازین و مقررات انسانی بسیار محدودکننده‌ای که برای آنان مقرر شده است به جهاد برمی‌خیزند.^(۵۵) مسلمانان از نظر به کارگیری سلاح‌های جنگی آزادی کامل ندارند و برخی سلاح‌ها و روش‌ها در جهاد

اسلامی ممنوع شده است، مانند به‌کارگیری مواد سمی، سوزاندن دشمن چه در حال حیات و چه پس از مرگ، قطع اشجار و تحریق کشتزارها و قطع آب‌آشامیدنی. همچنین سربازان مسلمان موظف به رعایت موازین اخلاقی در جنگ هستند. دستورهای زیر نمونه مقررات انسانی در دوران جنگ در حقوق اسلامی است: منع کشتار اطفال، زنان، نابینایان، معلولین، مجانین، راهبان و صومعه نشینان، کشاورزان و صنعتگران، تجار و بارزگانان.^(۵۶)

نتیجه آن‌که جنایات تروریستی و خشونت‌آمیز، حتی در صورتی که آنها را بخشی از جنگ با رزمندگان بالفعل بدانیم به ندرت شرایط حقوقی مشخص شده در شریعت را برآورده می‌سازد. اگر این اقدامات واقعاً آن‌گونه که بسیاری از تروریست‌ها ادعا می‌کنند جنگ باشد، باید برای معتبر بودن در چارچوب جهاد

جین پیکتر حقوقدان سوئیسی که در تهیه کنوانسیون‌های ژنو مربوط به حقوق بین‌الملل بشر دوستانه و پروتکل‌های یاد شده مشارکت فعال داشته و شروح زیادی در این زمینه نگاشته است، می‌گوید: خواستم تمام قواعد انسان دوستانه بین‌المللی را در قالب جمله‌ای جامع و فراگیر تبیین نمایم. نهایت آنچه توانستم ارائه دهم این اصل است: با دیگران آنچنان کن که مایلی با تو آن چنان کنند.^(۵۲) جالب است این جمله عیناً در کلمات پیامبر(ص) آمده است: مؤمن نیست کسی مگر آن‌که برای دیگران آن بپسندد که برای خود می‌پسندد.^(۵۳)

احکام جهاد: دشمنان بر حسب نوع رفتاری که با آنها می‌شود به چهار نوع مرتدین، بغات، قطع‌الطریق و دزدان دریایی و محاربین غیرمسلمان به‌طور کلی تقسیم می‌شوند. سه نوع اول عموماً اتباع دولت هستند و نوع آخرین آن شامل خارجی‌ان می‌باشد. یادآوری این نکته ضروری است که مرتدین، بغات و قطع‌الطریق تنها موقعی تحت حقوق بین‌الملل قرار می‌گیرند که دارای قدرت کافی باشند و سرزمینی را تحت تصرف گرفته و بر آن حکم برانند.^(۵۴)

احترام به زندگی انسان و دارایی شخصی از اصول اساسی شریعت است. هیچ فرد غیر جنگجویی را نمی‌توان کشت (اصطلاح غیر جنگجو شامل کشاورزان، تاجران، بازرگانان و پیمانکاران دشمن می‌شود یعنی کسانی که عملاً در جنگ شرکت ندارند ولی کمک‌هایشان به

قرار گیرد، زیرا تمام انواع دیگر جنگ در اسلام ممنوع شده است. هر اقدام به خشونت سیاسی، خواه آن را جنگ بنامیم یا تروریسم، باید تمام معیارهای جهاد را برآورده سازد.

۲-۳- مبحث بی‌طرفی و مسئله مبارزات آزادیبخش

یکی از ملاحظات کشورهای اسلامی به هنگام طرح مسئله تروریسم در مجامع بین‌المللی و میثاق‌های بین‌المللی مربوط به آن، مسئله نهضت‌های آزادیبخش است. قرآن مجید مسئله حمایت از مبارزات حق‌طلبانه و حرکت‌های رهایی‌بخش را در موارد متعدد مورد توجه قرار داده و به صورت‌های مختلف بر آن تأکید ورزیده است: (۵۷)

- شما را چه می‌شود که از همدیگر یاری نمی‌طلبید یا همدیگر را یاری نمی‌دهید. (۵۸)

- کسی که پس از ستم‌دیدگی به کمک‌طلبی برمی‌خیزد، او را نباید از این عمل بازداشت. (۵۹)

در این زمینه می‌توان به آیات دیگر قرآن چون آیه ۴۱ سوره شورا، آیه ۲۲۷ سوره شعراء، آیه ۷۲ سوره انفال و آیه ۷ سوره نسا نیز اشاره کرد.

همچنین از سخنان گهربار حضرت علی (ع) است که همواره دشمن ظالم و یار مظلوم باشید. (۶۰)

موضوع دیگر آن است که فعالیت‌های نهضت‌های آزادیبخش تنها به هنگام درگیری، قانونی به شمار می‌آید، برای نمونه در رابطه با گروه‌های آزادیبخش فلسطینی در شرایط کنونی که روند به اصطلاح صلح خاورمیانه در جریان است، اثبات قانونی بودن اقدامات آنها بر ضد اشغالگران از دیدگاه حقوق بین‌الملل بسیار مشکل می‌باشد.

برخی حقوق‌دانان مسلمان همچنین حمایت از اقلیت‌های به بند کشیده شده (مستضعفان) را از موارد اعتزال (بی‌طرفی) مستثنا نموده‌اند. (۶۱)

حمایت از مبارزه مردمی علیه اشغال خارجی و تسلط استعماری، همچنین حق مبارزه نظامی

از سوی دیگر، حتی در صورت قانونی دانستن اقدامات این گروه‌ها، از دیدگاه اسلام آنها با دو محدودیت مواجه‌اند یعنی هم می‌بایست احکام حقوق بشردوستانه در اسلام را رعایت نمایند و هم باتوجه به عضویت کلیه کشورهای اسلامی در قراردادهای جهان شمول حقوق بین‌المللی بشردوستانه و تعداد زیادی از معاهدات ضد تروریستی، نسبت به رعایت این معاهدات متعهد می‌باشند. به عنوان مثال باید همچون نیروهای نظامی اصل تناسب را رعایت کنند، یعنی گستردگی اقدامات آنها می‌بایست با هدف مورد نظر تناسب داشته باشد. همچنین در فعالیت‌های آنها نمی‌بایست به افراد غیر نظامی آسیبی وارد آید.

۳- سایر مباحث

۳-۱- مسئولیت مسلمین در سرزمین‌های غیراسلامی

یکی از موضوعاتی که بعضاً با آن مواجه هستیم اقدامات تروریستی برخی مسلمانان در سرزمین‌های غیراسلامی است. مسلمانانی که در بلاد غیراسلامی سکونت اختیار می‌کنند در صورتی که جهت کسب اجازه ورود به آن سرزمین، تعهد مشروعی سپرده باشند، باید بر طبق آن تعهدات عمل نمایند و هرگز مجاز نیستند بر خلاف آنچه به عهده گرفته‌اند، رفتار کنند و نسبت به بیگانگانی که آنها را امان داده‌اند خیانت بورزند و از راه مکر و غدیر با آنان رفتار نمایند. چنان‌که هرگز حق ندارند در آنجا مرتکب قتل،

جنایت، سرفت و جرایم دیگر شوند یا حقوقی را که دیگران برگردن ایشان دارند انکار کنند.^(۶۲) اصولاً هر مسلمانی مادام که از فواید امان در سرزمین بیگانه بر خوردار است، باید از هر اقدامی که صدمه یا زیان به غیر مسلمان برساند خودداری نماید. مسلمین در سرزمین‌های غیراسلامی همان‌طور که موظف به انجام مقررات دینی و قانون اسلام می‌باشند، وظیفه دارند به پیمان‌ها و تعهدات خود، چه در برابر حکومت بیگانه و چه نسبت به افراد بیگانه، تا آنجا که تضادی با قانون اسلام نداشته باشد، احترام بگذارند و به وعده‌های خود وفا نمایند. حتی بازگشت آنان به سرزمین‌های اسلامی هرگز مجوز نقض پیمان‌های مزبور نخواهد بود و باید مسئولیتی را که بر عهده دارند پس از بازگشت به خاک اسلامی نیز ادا نمایند و هر نوع قراردادی که منعقد نموده‌اند انجام دهند.^(۶۳)

۳-۲- مبحث امان

بارها مشاهده شده که در کشورهای اسلامی نسبت به جان اتباع بیگانه، به‌ویژه جهانگردان خارجی سوء قصد شده است. در این رابطه بررسی موضوع امان در حقوق اسلام حائز اهمیت است.

بر طبق یک حدیث متواتر از پیامبر اسلام، حتی کمترین مسلمانان فاقد کمترین عنوان و مرتبت نیز می‌توانند امان دهند، امانی که در تمامی قلمرو اسلامی رعایت آن واجب است. امان بب یکی از آیات قرآن متکی است که

می‌فرماید «و اگر کسی از مشرکان غیر مسلمان از تو ای محمد (ص) درخواست حمایت و پناه کرد به او پناه بده تا کلام خدا را بشنود و سپس او را به مأمن خویش برسان.»^(۶۴) امان از سوی فقها چنین تعریف شده است: امان عبارت است از خودداری از تعرض به آنها (محرابان) به صورت کشتن یا اسیر کردن ایشان برای رضایت خدا.^(۶۵)

۳-۴- گروگان‌گیری

به افراد دشمن هنگامی که منفرداً یا مجتمعاً درخواست امان می‌نمایند می‌توان امان داد. همچنین امان می‌تواند بدون درخواست دشمن به موجب اعلامیه عمومی به ایشان اعطا شود. از این رو نه تنها مجاهدان و رزمندگان بالقوه یا بالفعل، بلکه دیگر کسانی هم که توانایی نبرد ندارند مانند بیماران، نابینایان و حتی بردگان نیز دارای چنین حقی هستند. در چندین مورد پیامبر (ص) امانی را که زنان اعطا نموده بودند صحیح دانسته‌اند.^(۶۶)

۳-۳- مصونیت سفرا و مأمورین دیپلماتیک و کنسولی

برخی مواقع در کشورهای اسلامی با اقداماتی از جمله گروگان‌گیری و سایر تعرضات به دیپلمات‌های خارجی و حتی قتل آنها مواجه بوده‌ایم، حال آن‌که تمام فقهای مسلمان بر این عقیده‌اند که حقوق دیپلمات‌ها غیر قابل نقض است. در واقع نه تنها باید از نمایندگان خارجی در برابر کلیه صدمه‌های جسمی حفاظت کرد بلکه باید برای آنها آزادی عبادت و معافیت‌های خاصی نیز قائل شد.

علاوه بر دستورات مؤکد اسلام باید توجه داشت که حمایت دیپلماتیک در معاهدات بین‌المللی هم که اکثر کشورهای اسلامی عضو آنها هستند تضمین شده است. نتیجه این قوانین در عصر حاضر آن است که هیچ تروریستی و در واقع هیچ‌کس نمی‌تواند به آزادی‌های نمایندگان کشورهای دیگر تجاوز کند.

احکام اسلامی همچنین برای گروگان‌گیری محدودیت‌های چندی وضع کرده است. می‌توان افراد دشمن را دستگیر و در طول ایام جنگ بازداشت نمود، ولی باید آنها را با گروگان‌های مسلمان مبادله کرد یا به نشانه حسن نیت به طور یک‌جانبه آزاد نمود. گرفتار ساختن و در بند نگاه داشتن افراد غیر جنگجو در هیچ شرایطی در اسلام مجاز دانسته نشده است. همچنین هرگونه استفاده از گروگان‌ها به عنوان سپر انسانی در طول حمله دشمن و غیر آن با صراحت ممنوع اعلام شده است.

۳-۵- راهزنی

۶ معاهده بین‌المللی از مجموع ۱۲ معاهده جهان شمول ضد تروریستی که به آنها اشاره شد، مربوط به تروریسم هوایی و تروریسم دریایی است که این جرایم را می‌توان به عنوان مصادیقی از آنچه در فقه اسلام راهزنی خوانده می‌شود، برشمرد.

البته در مآخذ اولیه اسلام به ندرت از دزدان دریایی به طور جداگانه ذکر شده است، اما می‌توان به طور کلی دزدان دریایی را نیز

از جمله قطاع طریق برشمرده. ضمناً آن گونه که طبری می‌گوید از حیث مجازات تفاوتی بین قطاع الطريق داخلی و خارجی وجود ندارد.

فرجام

مفسرین قرآن اتفاق نظر دارند که محاربینی که در آیه ۳۳ سوره مائده به آنان اشاره شده است قطاع طریق و راهزنان مسلح و مانند آن هستند.^(۶۷) در این آیه مجازات شدید اعدام و تبعید برای محارب مشخص شده، موضوع و هدف ارباب و تهدید به صراحت ذکر شده، و جدای از کیفر دنیایی وعده مجازات دردناک‌تر اخروی نیز داده شده است. قرآن در مجازات عاملان ترس و وحشت در جوامع بشری تا آنجا پیش می‌رود که آنان را شایسته بهره‌وری از امنیت، که خود دشمن آن هستند، نمی‌داند، و

در آیه ۶۰ سوره انفال مقابله به مثل با آنان را تجویز، و آنها را دشمن بشریت و محروم از امنیت معرفی می‌کند. فقها خون کسی را که جان دیگری را تهدید کند مباح دانسته‌اند و تعرض به امنیت خانه همسایه را حتی اگر با نگاه کردن باشد، مجوز دفاع تا سرحد آسیب رساندن و قتل مجرم برشمرده‌اند.^(۶۸)

قطعنامه‌های سازمان کنفرانس اسلامی در مورد هواپیما ربایی با عنوان «تقویت همبستگی اسلامی در مبارزه با هواپیما ربایی» نیز این امر را مورد توجه قرار داده و عنوان داشته است: «هواپیما ربایی و رنجی که برای مسافران بی‌گناه ایجاد می‌نماید جرمی نظیر راهزنی است که شرع اسلام آن را طبق نص صریح قرآن مجید (آیه ۳۳ سوره مائده) نهی نموده

از تعالیم و احکام حقوقی اسلام که در این مقاله به آنها اشاره شد یک نتیجه قطعی به دست می‌آید که همانا محکومیت شدید اقدامات تروریستی بین‌المللی است. حقوق اسلامی بر حفاظت گسترده از دیپلمات‌ها تصریح داشته، گروهان‌گیری را ممنوع ساخته، در خطر قراردادان جان افراد بی‌گناه را مجاز نشمرده، انهدام غیر ضروری دارایی دشمن را قذغن کرده و برای هدف عالی تبلیغ دین یا جهاد در راه خدا اعمال اقدامات تروریستی را به هیچ وجه مجاز نشناخته است.

اسلام حتی زمانی که قصاص، جنگ دفاعی و مقاومت در برابر بدی را مجاز می‌داند همزمان اصرار بر بخشش،

انصاف، یا حداقل استفاده از زور دارد و رعایت دین‌داری و ترس از خدا را نزد خدا محبوب‌تر می‌داند. حتی اگر عمل خشونت‌آمیز واقعاً یک حمله نظامی باشد و قربانیان حقیقتاً رزمندگانی در ارتش دشمن باشند، باز هم حقوق اسلامی برای اعمال نیروی نظامی محدودیت‌های صریح و اکیدی قائل است.

معاهدات و اسناد الزام‌آور دو جانبه، منطقه‌ای و چند جانبه بین‌المللی، به عنوان مهم‌ترین تمهیدات دولت‌ها در مقابله با تروریسم بین‌المللی مطرح می‌باشند. از آنجا که حقوق اسلامی نیز اعتبار مشروع معاهدات

بین‌المللی را برای دولت اسلامی لازم شمرده است، هر دولت اسلامی با عقد قرارداد ضد‌تروریستی، بر اساس حقوق اسلامی متعهد به محترم شمردن آن قرارداد، است. به عبارت روشن‌تر، می‌توان گفت میثاق‌های بین‌المللی در صورت پیوستن دولت‌های اسلامی به آنها به صورت بخشی از حقوق اسلامی در می‌آیند. در حال حاضر تعداد زیادی از کشورهای اسلامی به ۱۱ معاهده لازم‌الاجرای بین‌المللی پیوسته‌اند و براین اساس متعهد به اجرای این قراردادها از جمله مقررات تنبیه و استرداد تروریست‌های مستقر در حوزه صلاحیت خود می‌باشند. از سوی دیگر، حتی برای کشورهای اسلامی می‌توان به جای معاهدات فعلی یک قرارداد چند جانبه و جامع را مورد توجه قرار داد، اقدامی که سازمان کنفرانس اسلامی نسبت به آن مبادرت نموده است. در ضمن هیچ مانعی

برای پیوستن دولت‌های اسلامی به یک سند جامع بین‌المللی علیه تروریسم مشاهده نمی‌شود. اتفاقاً کشورهای عضو عدم تعهد که تقریباً همه کشورهای اسلامی را شامل می‌شوند همواره بر تدوین یک کنوانسیون جامع بین‌المللی بر علیه تروریسم تأکید داشته‌اند.

و به عنوان کلام آخر این که اسلام مبارزه علیه کفر و ظلم را از طریق جهاد به انجام می‌رساند و جهاد در اسلام دارای چارچوب و قواعدی منطبق بر عدالت و فطرت آدمی و معیارهای با ارزش انسانی است، به طوری که تخطی از آن حتی در صحنه جنگ هم برای هیچ مسلمانی جایز نیست. به همین جهت اسلام توسل به شیوه ارباب و ترور برای رسیدن به قدرت را تقبیح و پیروان خود را از این عمل غیر انسانی منع می‌کند.

فهرست عناوین کنوانسیون‌ها

- A- «کنوانسیون جرایم و دیگر اعمال ارتكابی در هوایما»
- B- «کنوانسیون مقابله با تصرف غیر قانونی هوایما»
- C- «کنوانسیون مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه ایمنی هوایمایی کشوری»
- D- «کنوانسیون ممانعت و مجازات جرایم علیه اشخاص مورد حمایت بین‌المللی از جمله مأمورین دیپلماتیک»
- E- «کنوانسیون بین‌المللی علیه گروگان‌گیری»
- F- «کنوانسیون محافظت فیزیکی از مواد هسته‌ای»
- G- «پروتکل مقابله با اقدامات غیر قانونی خشونت‌آمیز در پروازهای غیر نظامی بین‌المللی»
- H- «کنوانسیون مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه امنیت دریانوردی»
- I- «پروتکل مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه امنیت سکوه‌های ثابت واقع در فلات قاره»
- J- «کنوانسیون علامت‌گذاری مواد انفجاری پلاستیکی، به منظور انجام عملیات ردیابی»
- K- «کنوانسیون بین‌المللی مقابله با بمب‌گذاری تروریستی»

جدول ۱- موقعیت کشورهای اسلامی از جهت عضویت در معاهدات بین‌المللی
ناظر بر تروریسم تا تاریخ سپتامبر ۱۹۹۹

نام کشور	کنوانسیون‌های امضاء شده ABCDEFGHIJK	کنوانسیون‌های تصویبی، الحاقی یا پذیرفته شده ABCDEFGHIJK	جمع امضایی	جمع تصویبی	جمع امضایی یا تصویبی
ایران	B	A B C D	۱	۴	۴
افغانستان	B J	A B C	۲	۳	۴
اردن	B C G H I J	A B C D E G J	۶	۷	۹
امارات	G	A B C G J	۱	۵	۵
الجزایر	K	A B C E G H J	۱	۷	۸
اندونزی	A B F G	A B C F	۴	۴	۵
بحرین		A B C G J L	-	۶	۶
بنگلادش		A B C	-	۳	۳
پاکستان	A B G J	A B C D	۴	۴	۶
تونس	D	A B C D E F G H I J	۱	۱۰	۱۰
ترکیه	B C F G H I J K	A B C D E F G H I J	۱۰	۸	۱۱
سوریه		A B C D	-	۴	۴
سودان		B C D E	-	۴	۴
عراق	B E H I	A B C D G	۴	۵	۸
عربستان	A G H I	A B C E G J	۴	۶	۸
عمان		A B C D E G H I	-	۸	۸
کویت	B G J	A B C D E G J	۳	۷	۷
لیبی		A B C G		۴	۴
لبنان	G J	A B C D E F G H I	۲	۹	۹
مصر	C E G H I J	A B C D E H I J	۶	۸	۹
مراکش	F G H I	A B C	۴	۳	۷
مالزی	B G	A B C	۲	۳	۴
نیجریه	A H I	A B C	۳	۳	۵
یمن	C	A B C D	۱	۴	۴

منبع: گزارش شماره ۱/۴۵/۳۰۱ مورخ ۳ سپتامبر ۱۹۹۹ دبیرکل سازمان ملل متحد.

جدول ۲- تعداد کلی کشورهای عضو معاهدات بین المللی ناظر بر تروریسم، تا سپتامبر ۱۹۹۹

تعداد دول تصویب کننده تا ۹۹/۹/۳	تعداد دول امضاکننده تا ۹۹/۹/۳	وضعیت اجرایی	تاریخ و محل امضا	عنوان کنوانسیون
۱۶۶	۴۱	۱۹۶۹/۱۲/۴	۱۹۶۳ توکیو	«کنوانسیون جرایم و دیگر اعمال ارتكابی در هواپیما»
۱۶۷	۷۹	۱۹۷۱/۱۰/۱۴	۱۹۷۰ لاهه	«کنوانسیون مقابله با تصرف غیر قانونی هواپیما»
۱۶۹	۶۰	۱۹۷۱/۶/۴	۱۹۷۱ مونترال	«کنوانسیون مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه ایمنی هواپیمایی کشوری»
۱۰۲	۲۶	۱۹۷۷/۲/۲۰	۱۹۷۳ سازمان ملل متحد	«کنوانسیون ممانعت و مجازات جرایم علیه اشخاص مورد حمایت بین المللی...»
۸۵	۴۰	۱۹۸۳/۶/۳	۱۹۷۹ سازمان ملل متحد	«کنوانسیون بین المللی علیه گروگان گیری»
۶۴	۴۵	۱۹۸۷/۲/۸	۱۹۸۰ وین	«کنوانسیون محافظت فیزیکی از مواد هسته ای»
۸۹	۶۹	۱۹۸۹/۱/۶	۱۹۸۸ مونترال	«پروتکل مقابله با اقدامات غیر قانونی خشونت آمیز در پروازهای غیر نظامی بین المللی»
۳۹	۴۱	۱۹۹۲/۳/۱	۱۹۸۸ رم	«کنوانسیون مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه امنیت دریانوردی»
۳۵	۳۹	۱۹۹۲/۳/۱	۱۹۸۸ رم	«کنوانسیون برای مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه سکوهاى ثابت...»
۴۷	۵۱	۱۹۹۲/۳/۱	۱۹۹۱ مونترال	«کنوانسیون علامت گذاری مواد انفجاری پلاستیکی، به منظور تشخیص آنها»
۵	۴۶	-	۱۹۹۷ مجمع عمومی	«کنوانسیون مبارزه با بمب گذاری های تروریستی»

منبع: گزارش شماره A/45/301 مورخ ۳ سپتامبر ۱۹۹۹ دبیرکل سازمان ملل متحد.

جدول ۳- وضعیت عضویت کشورهای اسلامی در هریک از معاهدات بین المللی
در مورد تروریسم تا سپتامبر ۱۹۹۹

عنوان کنوانسیون	تعداد و اسامی دول اسلامی که تا تاریخ سوم سپتامبر ۱۹۹۹ به کنوانسیون ملحق شده‌اند
A «کنوانسیون جرایم و دیگر اعمال ارتكابی در هواپیما»	۴۸- همه کشورهای اسلامی جز آذربایجان، بنین، گینه بیسائو، قرقیزستان، موزامبیک، سومالی، ترکمنستان
B «کنوانسیون مقابله با تصرف غیر قانونی هواپیما»	۵۰- همه کشورهای اسلامی جز آذربایجان، قرقیزستان، موزامبیک، سومالی و ترکمنستان
C «کنوانسیون مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه ایمنی هواپیمایی کشوری»	۵۰- همه کشورهای اسلامی جز آذربایجان، بنین، قرقیزستان، موزامبیک و سومالی
D «کنوانسیون ممانعت و مجازات جرایم علیه اشخاص مورد حمایت بین المللی از جمله مأمورین دیپلماتیک»	۲۴- بروئی، کامرون، مصر، گابن، ایران، عراق، اردن، قزاقستان، کویت، لبنان، مالدیو، موریتانی، نیجر، عمان، پاکستان، قطر، سودان، سوریه، توگو، تونس، ترکیه، ترکمنستان، ازبکستان، یمن
E «کنوانسیون بین المللی علیه گروگان گیری»	۱۹- بروئی، کامرون، جیبوتی، مصر، اردن، قزاقستان، کویت، لبنان، موریتانی، مالی، عمان، قطر، عربستان، سودان، توگو، تونس، ترکیه، ترکمنستان، ازبکستان
F «کنوانسیون محافظت فیزیکی از ماده‌های»	۶- اندونزی، لبنان، تاجیکستان، تونس، ترکیه، ازبکستان
G «پروتکل مقابله با اقدامات غیر قانونی خشونت آمیز در پروازهای غیر نظامی بین المللی»	۲۱- الجزایر، بحرین، بورکینافاسو، گینه، عراق، اردن، قزاقستان، کویت، لبنان، لیبی، مالدیو، مالی، عمان، عربستان، تاجیکستان، توگو، تونس، ترکیه، امارات، اوگاندا، ازبکستان
H «کنوانسیون مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه امنیت دریانوردی»	۷- الجزایر، مصر، گامبیا، لبنان، عمان، تونس، ترکیه
I «کنوانسیون برای مقابله با اقدامات غیر قانونی علیه سکوهاى ثابت در فلات قاره»	۵- مصر، لبنان، عمان، تونس، ترکیه
J «کنوانسیون علامت گذاری مواد انفجاری پلاستیکی، به منظور تشخیص آنها»	۱۴- الجزایر، بحرین، کامرون، مصر، اردن، قزاقستان، کویت، لبنان، مالدیو، قطر، عربستان، تونس، ترکیه، امارات
K «کنوانسیون مبارزه با بمب گذاری های تروریستی»	۲- ترکمنستان، ازبکستان

منبع: گزارش شماره ۸/۴۵/۳۰۱ مورخ ۳ سپتامبر ۱۹۹۹ دبیرکل سازمان ملل متحد.

پانوشتها

- «هرکس که برای رعب و هراس و سلب آزادی و امنیت مردم دست به اسلحه ببرد محارب و مفسد فی الارض است.» در قوانین و مقررات زیر به محاربه که ممکن است در پاره‌ای موارد شامل تروریسم بشود اشاره شده است :
- ۱- بند ۴ از ماده ۲ آیین نامه دادگاه‌ها و دادرهای انقلاب مصوب ۱۵۸۶/۲۷؛
 - ۲- بند ۳ از ماده ۵ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب تیر ماه ۱۳۷۳؛
 - ۳- بند ۴ و ۸ از ماده ۳ قانون به کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری مصوب ۱۳۷۳/۱۰/۸؛
 - ۴- مواد ۴۹۸، ۵۰۴، ۵۰۸، ۵۱۵، ۵۲۶، ۵۵۴، ۶۱۰، ۶۱۷، ۶۵۳، ۶۷۵، ۶۸۳ و ۶۸۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵.
 - ۱۱- روزنامه مشارکت، سال اول، شماره ۸۹، (۷ اردیبهشت ۱۳۷۹).
 - ۱۲- مصوب شورای وزیران کشور و دادگستری کشورهای عربی، قاهره، آوریل ۱۹۹۸. این کنوانسیون در بهار ۱۳۷۹ لازم الاجرا شد.
 - ۱۳- در مورد این کنوانسیون در ادامه بیشتر توضیح خواهیم داد.
 - ۱۴- «پیش نویس قانون جرایم علیه صلح و امنیت بشری ۱۹ ژوئیه ۱۹۹۱»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۱۸ و ۱۹ (۱۳۷۳) - ۱۳۷۴.
- Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind (19 July 1991)**
- ۱۵- Cherif Bassiouni استاد حقوق در دانشگاه دوپل (De Paul) دبیرانجمن بین‌المللی حقوق جزا و عضو ارشد مؤسسه بین‌المللی مطالعات عالی علوم جنایی.
- 16. M.Bassiouni, International Terrorism (Rand Publications Series No 1942 - RC, 1982),**
- به نقل از دیوید ارون شوارتز، «تروریسم بین‌الملل و حقوق اسلامی» ترجمه زهرا کسمتی، *مجله سیاست خارجی*، سال هفتم شماره ۲ و ۳ (پاییز و زمستان ۱۳۷۲).
- 17. Dona M. Schlagheck, "International Terroorism, An Introduction to the Concepts and Actors", 1987, pp, 1-9.**
- به نقل از حسن ضیائی فر، «تروریسم بین‌المللی و شورای امنیت»، *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، شماره ۱۰۴ - ۱۰۳.
- ۱۸- *قرآن کریم*، سوره نحل آیه ۹۱. ر.ک. عمید زنجانی، *پیشین*، ص ۵۰۰.
- ۱۹- سید مصطفی محقق داماد، جزوه درس حقوق بین‌الملل اسلام، دوره کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه شهید
- ۱- علی اکبر دهخدا، *لغت نامه*، زیر نظر دکتر معین، (تهران: چاپخانه ارشاد، ۱۳۶۱).
- ۲- حسن عمید، *فرهنگ فارسی عمید*، (تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۷)، ص ۴۳۱.
- ۳- عباسعلی عمید زنجانی، *فقه سیاسی*، جلد سوم (حقوق بین‌الملل اسلام)، (تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۷)، ص ۴۲۶.
- ۴- *قرآن کریم*، سوره انفال، آیه ۶۰.
- ۵- فهیمی هویدی، برگرفته از دومقاله «تلاش جهت گسترش معنی و مفهوم اصطلاح تروریسم» نشریه فرهنگی *المجله*، شماره ۷۹۸ و «تروریسم و انواع آن» نشریه *المجله* شماره ۸۴۱، فروردین ۱۳۶۵ ترجمه توسط نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در جده، (فروردین ۱۳۶۵) و (شهریور ۱۳۷۴).
- ۶- محقق حلی، *شرایع الاسلام*، مترجم ابوالقاسم ابن احمد یزدی، جلد ۴، (تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۲)، ص ۱۸۸۸.
- ۷- امام خمینی (ره)، *ترجمه تحریر الوسیله*، جلد ۴، (قم: دفتر انتشارات اسلامی)، ص ۲۳۹.
- ۸- *قانون مجازات اسلامی*، ضمیمه روزنامه رسمی ج. ا. ۱، ۱۳۷۵.
- ۹- حجت‌الله نقدی، *حقوق بین‌الملل و مبارزه علیه تروریسم*، رساله کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۵.
- ۱۰- جهت کسب اطلاعات بیشتر، ر.ک. حسین صالحی، *تروریسم و خرابکاری در قوانین کیفری ایران*، پایان نامه برای اخذ دانشنامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، زمستان ۱۳۷۱. ضمناً نظر قوه قضائیه در خصوص قوانین و مقررات داخلی جمهوری اسلامی ایران در زمینه تروریسم با توجه به مکاتبات دفتر امور بین‌الملل قوه قضائیه با وزارت امور خارجه مورخ ۱۳۷۹/۳/۸ بدین شرح است :
- الف - قوانین و مقررات جاری جمهوری اسلامی ایران در موارد زیر به تروریسم اشاره نموده است :
- ۱- قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی مصوب ۱۳۷۸/۸/۱۸.
- ۲- قانون تشدید مقابله با اقدامات تروریستی دولت آمریکا مصوب ۱۳۶۸/۸/۱۰.
- ب - در قوانین داخلی جمهوری اسلامی از تروریسم تعریفی به عمل نیامده است، اما طبق ماده ۱۸۳ قانون مجازات اسلامی جرم «محاربه» به شرح زیر تعرف شده است :

همشهری شماره ۲۰۳۵ (۱۳۷۹/۱۷۴) صفحه ۱۷ ترجمه مقاله «اسلام، مذهب صلح» از Dr.K.G.Saiydain مترجم جمشید جلالی.

۴۴- صبحی محمصانی « اصول حقوق بین المللی از دیدگاه دکترین اسلامی»، ترجمه دکتر محمد رضا ضیایی بیگدلی، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۳۳ و ۱۳۴ (مهر و آبان ۱۳۷۷).

۴۵- روزنامه همشهری شماره ۲۰۳۶ (۷۹/۱۷۵) صفحه ۹.

۴۶- قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۳۵.

۴۷- قرآن کریم، سوره غافر، آیه ۴۰.

۴۸- قرآن کریم، سوره نحل، آیه ۱۲۶.

۴۹- قرآن کریم، سوره شورا، آیه ۴۰.

۵۰- قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۸.

۵۱- محقق داماد، پیشین، ص ۱۰۳.

52. Pacter, the Principles of International Humanitarian Law, 1966 INT, L. Red Cross 455,462.

۵۲- شرح سیرالکبیر سرخسی، نقل از سید مصطفی محقق داماد، «تدوین حقوق بشر دوستانه بین المللی و مفهوم اسلامی آن»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۸ (تابستان ۷۵)، ص ۲۰۹.

۵۴- محقق داماد، همان، ص ۱۰۵.

۵۵- سید مصطفی محقق داماد، جزوه درس حقوق بین الملل اسلام، رشته فوق لیسانس حقوق دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی (۱۳۷۱-۱۳۷۲) ص ۸۷.

۵۶- محقق داماد، همان، ص ۹۰.

۵۷- ر.ک. عمید زنجانی، پیشین، ص ۴۷۶-۴۷۴.

۵۸- قرآن کریم، سوره صافات، آیه ۲۵.

۵۹- قرآن کریم، سوره شوری، آیه ۴۱.

۶۰- نهج البلاغه، نامه ۴۷.

۶۱- ر.ک. عمید زنجانی، پیشین، ص ۳۰۵.

۶۲- به کتاب «جهاد» از جواهر الکلام صفحات ۶۴۴ و ۶۴۵، چاپ سنگی، مراجعه شود.

۶۳- جواهر الکلام، ج ۲۱، ص ۱۰۷ - نقل از عمید زنجانی، پیشین، ص ۲۵۳ و ۲۵۴.

۶۴- قرآن کریم، سوره انعام، آیه ۹.

۶۵- سرخسی، السیر الکبیر، ج ۱، ص ۱۸۹.

۶۶- محقق داماد، پیشین ص ۱۴۲ و ۱۴۳.

۶۷- همان، ص ۹-۱۱۷.

۶۸- ر.ک. امام خمینی (ره)، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۸۷.

بهشتی، سال تحصیلی ۱۳۷۲-۱۳۷۱، ص ۱۰۴.

۲۰- عباسعلی عمید زنجانی «حقوق تعهدات و قراردادهای بین المللی در فقه و حقوق اسلام»، مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران شماره ۱۴ و ۱۵، (بهار و زمستان ۱۳۷۰).

۲۱- قرآن کریم، سوره روم، آیه ۲۲.

۲۲- قرآن کریم، سوره انبیا، آیه ۱۰۷.

۲۳- قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۴.

۲۴- قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۷.

25. Annual Reports of the United Nations Secretary General on "Measures to Eliminate International Terrorism."

۲۶- ر.ک. کامران هاشمی، «معاهدات بین المللی در مورد تروریسم و موقعیت جمهوری اسلامی ایران»، مجله سیاست خارجی، (زمستان ۱۳۷۹).

۲۷- گزارش دبیرکل سازمان ملل متحد به شماره A/۵۴/۳۰۱ مورخ ۳ سپتامبر ۱۹۹۱.

28. The Fourth Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, August 12, 1949.

۲۸- «حقوق مخاصمات مسلحانه» یا «حقوق بشر دوستانه بین المللی» عناوین جدیدی هستند که معمولاً به جای عنوان «حقوق جنگ و بیطرفی» مورد استفاده قرار می گیرند.

۳۰- قرآن کریم، سوره اسراء، آیه ۷۰.

۳۱- قرآن کریم، سوره حجرات، آیه ۱۳۱.

۳۲- قرآن کریم، سوره مائده، آیه های ۲۷ و ۲۸.

۳۳- قرآن کریم، سوره نحل آیه ۱۲۵.

۳۴- قرآن کریم، سوره یونس، آیه ۹۹.

۳۵- قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۱۸.

۳۶- قرآن کریم، کهف، آیه ۲۹.

۳۷- قرآن کریم، سوره نحل، آیه ۳۵.

۳۸- قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۹۹.

۳۹- قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۴۶.

۴۰- حسین شریفی طراز کوهی، حقوق بشر در پرتو تحولات بین المللی، (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۷)، ص ۱۴.

۴۱- عمید زنجانی، پیشین، ص ۳۸۳، برای مطالعه بیشتر در خصوص ارزش امنیت در اسلام و سایر مباحث مربوطه به صفحات ۳۸۳ الی ۴۳۵ همان منبع مراجعه شود.

۴۲- برای مطالعه بیشتر در مورد واژه سلام و صلح، ر.ک. عمید زنجانی، پیشین، صص ۳۷۸-۳۷۳.

۴۳- قرآن کریم سوره انفال، آیه های ۶۱ و ۶۲. ر.ک. روزنامه